

Hız. Mevlânâ'nın Mesnevî Adlı Eserinde Bir İmtihan Biçimi Olarak Hastalık Meselesi¹

Dr. Öğr. Üyesi Sema ÖZDEMİR

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

semaozdem@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-1329-5165

Özet

Hız. Mevlânâ'nın Mesnevî adlı eseri, yazıldığı günden bu yana sûfiler tarafından mânevî bir rehber olarak kabul edilmiştir. Mesnevî, okuyucusuna bir yandan ahiret hayatına hazırlık konusunda ışık tutarken diğer yandan da dünyevi imtihanlarla karşılaştığında nasıl bir tavır ve hissiyat içinde olması gerektiğine dair önemli ipuçları verir. Bu çerçevede *ayrılık, hastalık, ölüm, kayıplar, maddi zorluklar, insani ilişkilerde yaşanan problemler* gibi pek çok mesele gerek doğrudan bir başlık açılarak gerekse çeşitli hikayeler içinde dağınık bir biçimde okuyucuya sunulur. Söz konusu başlıklar göz önünde bulundurulduğunda, eserde en çok dikkat çekilen hususlardan biri hastalık bahsidir. Buna bağlı olarak Hız. Mevlânâ "*Hastalığın hakikati nedir?*", "*İnsanlar neden hastalıkla imtihan edilirler?*", "*Hastalığa nasıl bir anlam yüklenmelidir?*", "*Hastanın Cenâb-ı Hak katındaki durumu nedir?*" gibi konuları ayrıntılı bir biçimde ele almıştır. Diğer taraftan asıl meselenin mânevî hastalıklardan kurtulmak olduğunu ve bedensel rahatsızlıkların geçiciliğini vurgulayarak dikkatleri rûhun iyileşmesine yönlendirmiştir. İşte bu tebliğde Hız. Mevlânâ'nın, Mesnevî'sinde hastalık meselesini nasıl değerlendirdiği ve hastalıkla imtihan olan kişiye nasıl bir bakış açısı sunduğu hususu eserde öne çıkan çeşitli başlıklar altında ele alınacaktır. Nitekim günümüzde, yaşadığı ağır hastalıkları anlamlandırmak isteyen önemli bir çoğunluk, psikolojik destek almak istemekte, bunların bir kısmı da mânevî rehberliğe ihtiyaç duyduğunu belirtmektedir. Bu çerçevede Mesnevî'nin rehberliğinin son derece önemli bir boşluğu dolduracağı şüpheden hâlidir.

Anahtar Kelimeler: Mevlânâ, Mesnevî, İmtihan, Hastalık.

¹ Bu makale, "Mevlânâ'nın Düşünce Dünyası ve Anadolu Erenleri" temalı VII. Uluslararası Ahmed-i Hânî Sempozyumu'nda sunulan aynı başlıklı tebliğin genişletilmesi ile hazırlanmıştır.

The Issue of Illness as a Form of Testing in Mevlana's Work Named Mesnevi

Abstract

Hazrat Rumi's Mathnawi has been accepted as a spiritual guide by the sūfis since the day it was written. Mathnawi, on the one hand, sheds light on the preparation of the reader for the life in the hereafter, and on the other hand, gives important clues about how he should be in an attitude and feeling when faced with worldly tests. In this context, many issues such as *separation, illness, death, losses, financial difficulties, problems in human relations* are presented to the reader either directly by opening a title or in a scattered form in various stories. Considering the topics in question, one of the most striking points in question is the mention of disease. Accordingly, Hazrat Mawlana discusses subjects like *"What is the truth of the disease?", "Why are people tested by the disease?", "What kind of meaning should be attached to the disease?", "What is the condition of the patient in the sight of God?"*. On the other hand, he emphasized that the main issue was to get rid of spiritual diseases and the temporariness of bodily ailments, and directed attention to the healing of the soul. In this communiqué, the issue of how Hazrat Mawlana evaluates the issue of illness in his Mathnawi and what kind of perspective he offers to the person who is tested by the disease will be discussed. As a matter of fact, a significant majority of people who want to make sense of the severe illnesses they experience today want to receive psychological support, and some of them state that they need spiritual guidance. In this context, it is beyond doubt that Mathnawi's guidance will fill an extremely important gap.

Key Words: Mawlânâ, Mathnawî, Exam, Disease.

1. Hastalık İmtihanının Hikmetleri

1. 1. Hastalıkların İnsana Tefekkür Fırsatı Sunması

Pek çok insan dünya hayatının hızlı ve sıradan akışı içinde hayatın anlamı, nereden geldiği, nereye gideceği ve burada bulunmasının sebebi gibi kendisini asıl ilgilendiren hususlardan uzak kalır. Böylelikle ömür günlük endişelerle ve belki de hiçbir metafizik gerilim yaşamadan geçip gider. İşte tam da bu sebeple hayatın sıradan akışını durduran ve kişiyi *'anlam'* ve *'amaç'* üzerinde düşünmeye sevk eden yol ayrımları, insan için külfette gizlenerek gelen bir rahmettir. Şüphesiz Cenâb-ı Hak kendi rûhundan üfleyerek *'halife'* sıfatıyla yarattığı insanı kendi haline bırakmayacaktır.² Bu yönüyle o, ilâhî isimlerin tümünün tecelli ettiği özel bir mahaldir. (Kâşânî,

²Kur'ân-ı Kerîm'de Hz. Âdem'in yeryüzünde halife vasfıyla yaratılacağı anlatılmış, bu kavram Tasavvuf düşüncesinde yaratılış amacının temellendirilmesi bakımından ana kavram olarak kabul edilmiş ve insanın gerek varlık sebebi gerekse Tanrı'yı bilmesinin imkânı hakkındaki görüşler bu kavram çerçevesinde şekillenmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Hakîm, 2005; 245-252.

2004: 415) İnsan bu vasıflarıyla âlemin gözbebeğidir ve gözbebeğinin korunması âlemin korunması demektir. (İbnü'l-Arabî, 2006: 26) Onun kemâle ulaşması, âlemin gayesinin de gerçekleşmesi demektir. Hz. Mevlânâ bu sebeple insanoğlunun hastalanmasının birtakım ilâhî hikmetlere mebni olduğunu söyler. Ona göre bir kimsenin hastalık, sıkıntı ve kederlerle imtihan edilmesi onun mânevî olgunluğa kavuşması için fırsattır. Bu fırsatı değerlendirebilen kişi hastalanınca gaflet uykusundan uyanır. Tefekkür eder, nasıl bir hayat sürdürdüğü üzerinde düşünür ve günahlarına tevbe eder. Yaşadığı hayatın iyi bir insan olmak için yetersiz kaldığını görür. Niyetini tazeler ve mânevî açıdan daha tatmin edici bir ömür sürmek için kendisine yeni bir yol çizer. Öyleyse hastalık, insanın akletme yetisini güçlendiren ve uyanıklık başıslayan ilâhî bir ikramdır. (Can, 2002; I, 84)

Diğer taraftan insan dünya nimetlerinin çekiciliğine kapılmaya hazır bir yapıya sahiptir çünkü nefis, mânevî bir terbiyeden geçip olgunlaşmamış ise bu hazlardan daha fazlasını hayal edemez.³ Hz. Mevlânâ bu nimetlerin imtihan sebebi olduğunu ve insana gülümseyerek tuzak kurduğunu belirtir. Elbette nimet de Hakk'a âittir, ondan da istifade etmek gerekir ancak bunun ölçüsü bilinmezse insan aldanır, akli başından gider ve nimetlerle mağrur olur. Bu mağrurluğun neticesi de büyük bir pişmanlık ve perişanlıktır. O halde hastalık, bir bakıma mal ve mülkten daha iyi ve hayırlıdır; çünkü insan hastalık halinde gurur ve kibir yerine alçakgönüllülük üzere yaşar. Dahası bazen hastalığı sebebiyle hor ve hakir bir duruma düşebilir. Tüm bunlar insanın gönlünde hüznün ve kedere yol açar. Bu duygular ise Allah'ın, kuluna kendisine dönmesi için verdiği bir işarettir. Bu hususta Hz. Mevlânâ hasta kimseye şöyle seslenir:

“Allah'ın lütfettiği kârdan kâr edin, yararlanın ama lütuflara karşı pek de şımarmayın. Size gelen dünya nimetlerinden yararlanın fakat bilin ki dünya nimetleri; para, pul, mevki, şöhret gibi aşırı derecede meşgul eden, gönlünüzü çelen bu şeylerin hepsi de sizi Rabbi'nizden uzaklaştırır. Ey Hak yolcusu! Gamın, kederin varsa sevin, neşelen; çünkü gam buluşma tuzağıdır. İnsan gamlı olduğu zaman Hakk'a sığınır, Hakk'ı hatırlar. Sonra bu yolda alçakgönüllü olmak, alçaklarda dolaşmak,

³ İnsanın, kendisi için yaratıldığı yüksek gayeye ulaşabilmesi için önce onun farkında olması ve nefisini bu kemâli kabul edecek idrak düzeyine taşınması gerekir. Bu sebeple sūfîlerin eserleri, nefsin nasıl arındırılacağına dair pek çok yöntem teklifiyle doludur. (bkz. Kuşeyri, 2003; 228-238; Muhâsibî, 2004; 423-433; Hücvirî, 2018; 263-273)

hor görülmek mânen yükselmektir. Aslında gam ve keder birer hazinedir. Senin hastalığın ve başına gelen belalar ve sıkıntılar da birer hazinedir.” (Can, 2002: III, 55)

Bu ifadelerden anlaşıldığı üzere Hz. Mevlâna insana, hastalığın zâhiren bir ezâ gibi görüldüğüne aldanmamasını tavsiye etmekte ve hakikatine bakarak onun, Hakk'ın kulunu kendine çekmesi yani ilâhî bir cezbediş olduğunu söylemektedir.

1. 2. Mânevî Hayattaki Eksikliklerin İdrâk Edilmesi

Hz. Mevlânâ'ya göre insanın dert, keder ve hastalıklarla imtihan edilmesinin sebeplerinden biri de ihmal ettiği kulluk görevlerinin kendisine hatırlatılmasıdır. Nitekim insan birinci maddede bahsedilen nimet ve meşgaleler arasında durmaksızın koşarken, bedensel haz ve ihtiyaçlarını unutmaz ancak rûhunun ihtiyaçlarına kulak tıkayabilir. Böylece her ne kadar dünyevi anlamda hayatını îmar etse de âhiretini îmar etmekten geri kalır. Oysa nefsin insan üzerinde hakkı olduğu gibi, rûhun ve dahası Allah'ın da hakları vardır. Bu hakları gözetmeyen kimse bir müddet sonra - *Allah'ın merhameti sayesinde*- çeşitli sıkıntılar içine düşebilir. Bu sıkıntılar bazen bedensel hastalıklar olarak kendisini gösterdiği gibi ruhsal bir hastalık hissi veya psikolojik bir daralma hâli olarak da ortaya çıkabilir. Hz. Mevlânâ bu husustan bahsederken şöyle der:

“Allah bazen insanı sıkıntılarla, kederlerle, hastalıklarla imtihan eder. Sen bir cefâda bulunursan, noksandan, hatadan kurtulup kemâle yönelmeni isteyerek senin kulağını çeker. Yani Allah sana terbiye için bir dert ve bela verir. Hak yolunda okuduğun virdi, tesbihi terk edince zahmete, sıkıntıya düşersin. Sana sebebi bilinmeyen bir iç sıkıntısı gelir, çatar. Bu sebepsiz üzüntü, bu iç sıkıntısı bir çeşit ihtardır. Bir çeşit terbiyedir. O mânevî darlık, Hakk'ın işaretlerini boş saymaman için duyulur bir hâle gelerek ortaya çıkar. Bu iç sıkıntısı, bu darlık bir zincir şeklini almadan, gönlünü bağlayan sıkın şey sana ayak bağı olmadan önce virdine devam et. Aslında dert bir köktür. Kök, dal budak verir. Çoğaldıkça çoğalır. Kök gizli idi, meydana çıktı. Sen de duyduğun iç sıkıntısını ve ferahlık hallerini birer kök say ki onların eserleri kendini gösterecektir. Sende bulunan kök, kötü bir kök ise onu sök at da yeşilliğin arasında çirkin bir diken bitirmesin. İç sıkıntısı, gönül darlığı gelince çaresine bak. Sebebi ne ise o sebebi defet; çünkü dalların hepsi kökten biter.” (Can, 2002; III, 49)

Görüldüğü üzere Hz. Mevlânâ insanın iç dünyasındaki olumsuz duyguların, aslında daha derinlerdeki bir problemten kaynaklandığını düşünmektedir. Bu problemin- *farklı sebeplerle de ortaya çıkabilmekle birlikte*- kişinin mânevî hayatındaki eksikliklerle ilgili olması muhtemeldir. Burada 'vird' kelimesinin geçmesine aldanarak, eksikliğinden bahsedilenin sadece tarikatlarda verilen zikirlerden ibaret olduğu düşünülmemeli ve nafilâ namaz kılma, tefekkürde bulunma, mânevî duygular sebebiyle gözyaşı dökme gibi amellerin de bu hususlara dahil olduğu dikkatten kaçmamalıdır. (Kara, 1995: XI, 553) Şüphesiz bu ibadetlerin her biri rûhun gıdasıdır. Öyleyse insanın kulluk görevlerini yerine getirmemesi elbette gıdasız kalan rûhu daraltıp bunaltacak ve açlığı giderilmezse kişiye iç darlığı olarak sesini duyurmaya çalışacaktır. Bu itibarla bedensel hastalıklara düşer olmak, insanın mânevî hayatını gözden geçirmesine, ölümü hatırlayıp âhiret hayatı için herhangi bir hazırlık yapıp yapmadığını düşünmesine dolayısıyla rûhunun sesine kulak vermesine vesile olur. Böylece kişi, henüz hayat nimeti elde iken, hayatının bu dünyadaki hayatından ibaret olmadığını, hakikatte uzun bir metafizik yolculuğun içinde bulunduğunu ve bu yolculuğun devamı için de yol azığına ihtiyaç duyduğunu hatırlamak için bir fırsat edinmiş olur.

1. 3. Acziyetin İlâhî İhsanlara Vesile Olması

Tasavvuf düşüncesi bakımından kişinin, Allah'a karşı acziyet hâlinde bulunması son derece önemli bir husustur. İnsanın; kendisine yüklenen halifelik mertebesi sayesinde edindiği gücün, aslı ve kalıcı değil, fer'î ve geçici olduğunu idrâk etmesi onu acz ve fakra sevk eder. Bu sebeple kulun, Yaratıcı karşısında benlik göstermesi değil, muhtaçlığını izhar etmesi gerekir. Böylece o, *fakr-ı tâmm*' diye tabir olunan tam fakirlik mertebesine ulaşır ve hem kendisinin hem de âlemdeki her şeyin Hakk'a muhtaç olduğunu kat'î bir şekilde anlayarak gerçek tevhide ulaşır. (Kaşânî, 2004: 438) Tasavvufta Allah-kul ilişkisinde ikilikten bahsetmek mümkün değildir; çünkü burada asıl amaç tevhidin hakikatine ulaşmaktır. Öyleyse kulun, varlık iddiası olabilecek her türlü duygu ve tavırdan vazgeçmesi gerekir. Aksi takdirde Hakk'ın kapısı kendisine açılmaz. Mesnevî'de bu hususa dair pek çok örnek bulmak mümkündür. Bu örneklerden birinde sevdiği kadını görmeye giden bir adamdan bahsedilir. Adam kapıyı çalar ve kim olduğu sorulunca; "*Benim*" diye cevap verir. Bunu duyan kadın; "*Bu ev dardır, iki kişi sığmaz*" diyerek onu geri gönderir. Adam bir müddet düşündükten sonra gelip tekrar kapıyı çalar ve bu sefer "*Kim O?*" sorusuna; "*Senim sen! Aşkın varlığını öyle kapladı ki artık ben diye bir şey kalmadı*" cevabını verir ve böylece girmek istediği kapı açılmış olur. (Can, 2002: I, 197) Allah ile kul arasındaki ilişkide vahdetin

zorunluluğunu anlatmak için naklettiği bu hikayeyle birlikte Hz. Mevlânâ okuyucusuna şöyle seslenir:

“Allah’ın zâtından başka her şey fânidir. Mademki O’nun zâtında yok olmamışsın, artık varlık arama. Kim O’nun hakikatinde yok olursa, yok olmaktan kurtulup beka bulur; çünkü ‘illâ’dadır, ‘lâ’dan geçmiştir. Kim de Hakk’ın kapısında varlık iddia ederse, o kapıdan kovulur. ‘Lâ’ makamında dolaşır, durur.” (Can, 2002: I, 196)

Yine ‘ney’ metaforundan bahsettiği ilk on sekiz beyitte ‘ney’in aslının kamışlık olduğunu ve ney olmadan önce nice kanlı yollardan geçtiğini söyler. (Can, 2002: I, 13-14) Nitekim o, kamışlıktan koparıldıktan sonra içi tüm çerçöpten tamamen boşaltılmış ve bu sayede kendisine üfleyecek neyzenin nefesine hazır duruma getirilmiştir. Benzer bir şekilde Hakk’ın kendisine üflediği ilâhî nefese ve O’ndan gelecek tüm tecellilere mazhar olabilmek için insanın da içinden benlik ve varlık iddiasını söküp atması gerekir. Hayatın akışı içinde böyle derin bir tefekküre dalmak ve bilinçli bir şekilde acziyeti seçmek mümkün olmayabilir. Gücüne ve kudretine aldanan kimsenin, Allah karşısındaki acziyetin lezzetini tatması mümkün değildir. İşte tam da bu sebeple insanı acze düşüren hastalık gibi durumlar ilâhî birer ikram olarak kabul edilir. Öyleyse acizlik Allah’ın, kulunu bir vehimden ibaret olan benliğinden kurtarıp, kendi varlığına cezbetmesi demektir. Bu ise şüphesiz büyük bir mazhariyettir. Hz. Mevlâna Allah’a karşı ihtiyaç halini arz etmenin önemini şöyle anlatır:

“Ey muhtaç olan kişi! Çabuk ihtiyacını arttır da Allah’ın cömertlik denizi coşsun, ikramlarda bulunsun. Şu yollara düşen dilenciler, şu dertliler, kederliler, şu belalara uğrayan kişiler halka ihtiyaçlarını söylerler, gelip geçenlerden merhamet dilenirler. İnsanların merhametleri uyansın, muhtaç olduklarını hak görsün diye körlüklerini, çolaklıklarını, hastalıklarını, dertlerini sergiler, gösterirler. Bir dilenci; “Ey insanlar! Benim malım var, ambarım var, sofram döşeli; bana ekmek verin” der mi?” (Can, 2002: I, 504)

Yine başka bir yerde, asıl hazinenin yıkık, harabe mekânlarda bulunacağını şöyle anlatır:

“Hani o tanınmayan, kimsenin bilmediği, yıkık bir yer var ya, orada korunmak için gömülmüş bir hazine vardır. Hazineyi hiç bilinen yere koyarlar mı? İşte tıpkı bunun gibi, feraha kavuşma, kurtulma da hastalıklarda, meşakkatlerde, sıkıntılarda gizlidir.” (Can, 2002: III, 86)

“Mademki kırık olan, dökülen, perişan olan kurtuluyor, sen de kırıl, dökül, perişan ol. Kurtuluş, selâmet yokluktadır. Haydi sen de varlıktan kurtul, yokluğa doğru git. İçindeki madende birazcık altın bulunan bir dağ, kazma yaraları ile paramparça olur. Gölge ise yerlere serilmiştir. Boynu ve bedeni olmadığı için onun yaralanması ve kesilmesi de yoktur.” (Can, 2002: IV, 578)

Hz. Mevlânâ'ya göre, Hak aşıkları yokluk yolunu boş yere seçmemişlerdir; çünkü sıkıntı, ızdırıp ve acılardan neşe ve ferahlığa giden gizli bir yol vardır. Allah'a yakınlık, yukarılara çıkmak veya aşağılara inmekle olmaz. O'na yakınlık ancak varlık hapsinden kurtulmakla mümkündür. (Can, 2002: III, 360) Şüphesiz Hak âşıklarının gönüllü olarak seçtikleri *'varlığın terk ederek yokluğu tercih etme'* yolu her insanın benimseyeceği bir yol değildir. Oysa Cenâb-ı Hak nimetlerini daha pek çok kuluna ihsan etmeyi diler. Bu durumda insan başına gelen dert, keder ve hastalık gibi haller sayesinde sûfînin, bile isteye kabul ettiği bu yokluk halinden bir nebze de olsa tatmış olur ve böylelikle Hakk'ın ancak aciz kullarına bahşettiği nice ihsanlara kavuşur. İlâhî ihsanların yaratılacağı yer, işte bu yokluktur. Hz. Mevlânâ bütün ustaların, eserini ortaya koymak için dolu değil boş bir yer aradığını, Hakk'ın tezgâhının da yokluk olduğunu söyler ve dert sahibine şöyle seslenir:

“Bütün ustalar, eserlerini ortaya koymak için kırık dökük yer isterler, yokluğu ararlar. Bütün sanatkârların sanatkârı, ustaların ustası olan Allah'ın da yaratma yeri yokluktur. Nerede yokluk fazla ise, Hakk'ın yaratma yeri oradadır. Öyle ise ey hakikati araya kişi! Artık dertten şikâyet etme; çünkü dert insanı rahatlığa götüren rahvan attır.” (Can, 2002: VI, 455)

Bu cümlelerden anlaşıldığı üzere Allah, hastalık da içinde olmak üzere tüm dert ve kederleri, insanın öylece akıp giden hayatı içinde asla elde edemeyeceği büyük mükafatlara kavuşmasına vesile kılmıştır. Havanda dövülen *'inci'* ve *'toprağa ekilen buğday tanesi'*, Hz. Mevlânâ'nın bu konuda verdiği en güzel örneklerdendir. İnci tanesi havanda dövülse de kadri yücelir. Ya sürme olarak göze çekilir yahut macun haline getirilip kalp ferahlığı için yenilir. Buğday da toprağın altına atılır; ama o topraktan başaklar devşirilir. Sonra değirmende öğütülüp ekmek olur. Ardından kendisini yiyen cana akıl olur. Hele bir de bu can, aşkıta yok olup giderse buğdayın hikâyesi topraktan göklere yücelen bambaşka bir maceraya dönüşür. (Can, 2002: I, 202) Öyleyse kader icabı bir felakete uğramış ya da herhangi bir şeyden yara almış olan kişi, sabretmeli ve bu büyük mükafatı beklemelidir; zira bu derdi gönderen Allah öyle bir padişahdır ki kuluna bir sille vurduysa,

bu silleden sonra ona başına koyacağı bir taç, oturup yaslanacağı bir taht bağışlayacaktır. Bir silleye karşı sonsuz bağışlarda bulunacağında şüphe yoktur. Bununla birlikte bahsi geçen nimetlere kavuşmanın yolu, yaşanan hadiselerin mutlaka bir hikmete dayandığına inanıp sabır göstermektir. Hz. Mevlânâ bu bekleyişi, ‘*evde bulunmak*’ diye tanımlar ve şöyle der:

“Sen hazırlıklı ol ve dikkatle onu, gelecek olan mükafatı bekle! Gelince seni evde bulsun. Yoksa ‘Geldim, evde kimseyi bulamadım’ der. Getirdiği kıymetli hediyeleri de geri götürür. (Can, 2002: VI, 438)

Bahsi geçen ‘*evde bulunmama*’ hâli, Mesnevî’nin başka bir bölümünde tencerede kaynayan nohutun durumu ile tasvir edilmiştir. Buna göre Allah’a inanan kişinin, birtakım belalara uğrayınca sabretmeyip kaçmak istemesi, kaynamanın hızıyla tencerenin dışına sıçrayan nohutun hâline benzer. Ev hanımı ile nohutu konuşturarak mükemmel bir teşbihte bulunan Hz. Mevlânâ bu diyalogu şöyle anlatır:

“Tenceredeki nohuta bak! Ateşten canı yanınca nasıl da yukarı doğru sıçramaya başlar. ‘Niçin beni ateşlere salıyorsun? Madem beni satın aldın, neden bu hallere uğrattıyor, beni horluyorsun?’ der. Evin hanımı da nohuta kepçe ile vurarak der ki: ‘Hayır, iyice kayna adam akıllı piş de ateşten sıçrayıp kaçmaya kalkışma. Ben seni sevmediğimden kaynatmıyorum. Bir tat elde edesin de gıda hâline gelesin, yenesin diye kaynatıyorum. Seni mihnetlere salmak, seni horlamak için değil. Sen zahmet misafirini hoş tut da sana teşekkürler ederek dönsün. Böylece hakikat padişahının huzurunda senin ikramlarını ihsanlarını söylesin.’” (Can, 2002: III, 332)

Hastalığın nasıl karşılanması gerektiği hususunda örneklik eden isimler arasında akla ilk gelen şüphesiz Hz. Eyyûb’dur (a.s.). Onun sabrı, sûfilerin, bu konuda en sık verdikleri örneklerden biri olmuş, Tasavvuf Edebiyatı’nda da ‘*Eyyûb sabrı*’ ifadesi bir kavram hâlinde kullanılmıştır. (Onay, 2000: 204; Emre, 2005: 203, 242, 252) Hz. Mevlânâ, onun yedi yıl boyunca hastalığa sabrettiğini, çektiği sıkıntıyı Allah’ın gönderdiği bir misafir olarak görüp hoş tuttuğunu, hastalığın da Cenâb-ı Hakk’ın huzuruna dönünce Hz. Eyyûb’un (a.s.) sızlanma ve şikâyetlerini değil, yüzlerce çeşit şükürlerini arz ettiğini anlatır ve şöyle devam eder:

“Belâ Cenâb-ı Hakk’a mâruzatta bulunup dedi ki; ‘Ey Allah’ım! Senin emrinle bu işi yaptığım için, Sana olan sevgisinden ötürü bir an bile yüzünü ekşitmedi. Allah’a vefa gösterdi,

sızlanmaktan, şikâyetten utandı. Başına gelen bela ile sütle bal gibi kaynaştı, karıştı. ' Gam sevinç yolunu keserse üzülme; çünkü o gam senin için sevinç ve neşe hazırlamaktadır. Gönül dalındaki sararmış, kurumuş yaprakları ayırır. Daldan yeni yeşil yaprakların bitmesine yardım eder. Gam gönlünden neyi sökerse, karşılık olarak gerçekten daha iyisini getirir. Ey Hak yolcusu! Şunu iyi bil ki gönüle her gün yeniden yeniye fikirler, üzüntüler gelir. Sen de onları güle güle karşıla!" (Can, 2002: VI, 295)

1. 4. Bedenin Hastalanması Sayesinde Rûhun Güçlenmesi

Hz. Mevlânâ'nın dikkat çektiği bir başka konu ise bedendeki hastalığın, insanın iç kuvvelerini yani mânevî yönünü güçlendireceği hususudur; çünkü beden ve ruh birbirinin zıddı olan gıdalarla beslenirler. Beden zayıf düştüğünde rûhun güçlenmesi hastalık imtihanının sırlarından biridir. Öyleyse hastalık, ağrı, sızı içinde merhametler bulunan bir hazinedir. Beden yıpranınca öz, yani ruh tazelenir. Bu sebeple gama, ızdıraba, halsizliğe ve kedere sabretmek âb-ı hayat kaynağıdır. (Can, 2002: II, 431) Nitekim çamurdan yaratılan beden, ruhtan sızan mânevî ışığın üstünü örter ve o ışıktan faydalanmamıza izin vermez. Öyleyse bedenlerimize gelen bir zarar, hakikatte rûhumuzda gizli olan ilâhi ışığın parlamasına sebep olacaktır. Hz. Mevlânâ bu durumu şöyle anlatır:

"Su ve balçıktan yaratılmış olan bedenlerimiz, can ışıklarını inkâr eder; bedenler o ışıkların hırsızıdır. Bu yüzdendir ki Hak Teâlâ harareti, soğuğu, ağrı, sızı, hastalık ve derdi bizim bedenlerimize yüklemiştir. Korku, açlık, mal noksanlığı, sakatlık; bütün bunlar değerli ve geçer akça olan 'can'ın meydana çıkması içindir." (Can, 2002: II, 483)

Yine o başka bir yerde, sûfinin yoksulluktan şikâyet etmemesi gerektiğini, yoksulluk sayesinde bedenin az bir gıda ile besleneceğini, bedeni zayıf düşünce de rûhunun güçleneceğini söyler. Bu sebeple açlık, Allah'ın hazinelerindedir. (Can, 2002: IV, 520) Nitekim Kuşeyrî *Risâle*'sinde açlığın nasıl mânevî bir kuvvete dönüştüğünü anlatmış ve sûfilerin hallerinden çeşitli örneklerle bu görüşünü desteklemiştir. (Kuşeyrî, 2003: 447) Özetle denilebilir ki, bedene gelen tüm sıkıntı ve ezâlar, hakikatte rûhun hayat bulmasını sağlayacaktır. Hiçbir dert ve kedere duçar olmayan kimsenin ise bedeniyle diri olsa da rûhen ve mânen hayat bulması güç gibi görünmektedir.

1. 5. Hastanın Allah Katındaki Ayrı Bir Değere Sahip Olması

Hz. Mevlânâ'nın dikkat çektiği meselelerden biri de hasta bir kimsenin Allah katındaki değeridir. O, bu konuyu Hz. Mûsâ'nın Allah ile konuşmasından bahsettiği bir kudsî hadis çerçevesinde açıklar. Buna göre Cenâb-ı Hak bir gün Hz. Mûsâ'ya; *'Ey Mûsâ! Hastalandım da hatırımı sormaya beni yoklamaya gelmedin'* buyurur. Hz. Mûsâ'nın bu söz üzerine şaşkınlık içinde devam ettiği diyalog *Mesnevî*'de şöyle anlatılır:

"Hz. Mûsâ; 'Allah'm! Sen noksan sıfatlardan, zarardan, ziyandan, hastalık gibi hallerden münezzehsin. Yâ rabbi! Bu ne anlaşılmas söz! Lûtfet bu kapalı sözün hikmetini beyan buyur, açıkla!.." Cenâb-ı Hak yine buyurdu ki; 'Hastalığımda ne diye kerem edip, gelip benim halimi hatırımı sormadın?' Hz. Mûsâ; 'Yâ Rabbi!' dedi. 'Sende bir noksanlık olamaz. Şaşırdım kaldım. Nerede ise aklımı kaybedeceğim. Ne olur bu sözü açıkla!..' Allah buyurdu ki; 'Evet, benim has ve seçkin bir kulum hastalandı. İşte o kul 'Ben'im. İyice bak da gör. Onun özür dilemesi, benim özür dilememdir. Onun hastalığı benim hastalığım demektir.'" (Can, 2002: II, 423-424)

Bu paragrafta Allah dostu olan kimselerin ziyaretinin, insana büyük bir ihsan bağışlayacağı anlatılmaktadır. Bununla birlikte Allah katında kimin ne ölçüde kıymetli olup olmadığını bilmek mümkün değildir. Başka bir ifadeyle insanın zâhirdeki durumu ne olursa olsun Allah'ın, hikmetini hangi kulun kalbine yerleştirdiği herkese açık bir bilgi değildir. İşte bu yüzden Hz. Mevlânâ, gözümüzün göremediği bu hakikatin farkında olmamız gerektiğini söyler. Sıradan bir odunu öd ağacından ayıramadığımızı göre hiçbir yıkık yeri, viraneyi hazinesiz ve boş zannetmemek gerekir. (Can, 2002: II, 423) Başka bir yerde ise Allah'a imân etmiş kimsenin durumunu misk ve anbere benzetir. Misk ve anber kırılacak olsa, tüm dünya onlardan yayılan güzel kokularla dolar. Bu sebeple bir mü'minin gönül kırıklığında bile büyük güzellikler gizlidir. (Can, 2002: VI, 456) Allah'ın lütuf ve ihsanı kırık gönüllere doğru uçar, gelir. (Can, 2002: V, 53) Diğer taraftan, kendilerine üflenen ilâhî rûhu taşıdıklarına göre hakikatleri bakımından tüm insanlar kıymetlidir. Bu sebeple hastayı ziyaret etmek, gönlünü yapmak ve duâsını almak son derece önemlidir.

1. 6. Dünyada Rahatlığın Mümkün Olmadığının Anlaşılması

Hemen herkes tarafından ortak bir bakış açısıyla tanımlanan çeşitli kavramların Tasavvuf düşüncesinde tam zıddı bir anlayışla yorumlanması sıklıkla karşılaşılan bir durumdur. Sûfî diğer

insanların güzel gördüğünü çirkin, çirkin gördüğünü güzel görebilir. Yine onların mutlu oldukları bir durumdan mutsuz, mutsuz oldukları bir durumdan mutlu olabilir. Ölümü hayat, hayatı ölüm, rahatı rahatsızlık rahatsızlığı rahat olarak görmek de onların eserlerinde karşılaştığımız dikkat çekici hususlardan biridir. Şüphesiz bu bakış açısını besleyen aslî unsur, bedensel ve nefsânî hazlara ulaşmak gibi basit hedeflerin yerini rûhun selâmeti için gayret etmek gibi yüce bir hedefin almasıdır. *Mesnevî*'de de bu konuya sık sık değinildiğini görmekteyiz. Hz. Mevlânâ'ya göre insanın dünyada aradığı rahatlığa kavuşması mümkün değildir; zira rahatlık ancak rûhun huzura ermesiyle mümkün olur. Halbuki ruh, hakikati bakımından buraya âit değildir. Bu sebeple de sürekli olarak aslî vatanını yani âlem-i ervâhı özler. Dahası bazı sûfiler, orada geçirdikleri hoş vakitleri ve elest bezmindeki ilâhî hitabı hatırladıklarını söylerler. (Konevi, 2002: 295) Öyleyse asıl olan beden değil, mânevî yaraların tedavi edilip temizlenmesidir. Ruh ile beden birbirine zıt unsurlardan oluştuğuna göre birine iyi gelen diğerini rahatsız edecektir. Dolayısıyla bedensel anlamda ferahlık ve rahatlık ruh için bir yaradır. Bu yaranın merhemi ise gam ve kederdir. (Can, 2002: III, 309)

Hz. Mevlânâ beden ve rûhun meylettikleri şeylerin farklı oluşunu fare ile kurbağa hikâyesiyle örneklendirir. Hikâyeye göre fare ile kurbağa arkadaş olur; fakat kurbağa çoğunlukla suda yaşadığı için fare onu her aradığında bulamaz. Bu sebeple kurbağaya; *“Bir ip bulup, bir ucunu senin, bir ucunu benim ayağıma bağlayalım. Böylece ben ne zaman ipi çekersem benim geldiğimi anlar, sudan çıkıp yanıma gelirsin”* der. Kurbağa pek istemese de bu teklifi kabul eder. Birgün fare gelir ve ipi çekiştirir. Kurbağa da sudan çıkar; fakat tam o sırada bir karga fareyi kaptığı gibi havalanır. Ayağından fareye bağlı olan kurbağa da onunla birlikte kargaya yem olur. (Can, 2002: VI, 525) Yine o, devesi üzerinde yol almaya çalışan Mecnûn hikayesini anlatırken de bu zıtlıktan bahseder. Mecnûn devesine biner ve Leylâ'ya doğru yol almaya niyetlenir. Deve ise geri dönmek ve arkada kalan yavrusuna kavuşmak ister. Biri ileri, diğeri geri gitmeye çalışınca bir türlü yol alamazlar. Sonunda Mecnûn bu duruma dayanamayıp; *“Ey deve! İkimiz de aşıkız; ama aşklarımız birbirine zıt, birbirine aykırı! Demek ki biz birbirimizle yol arkadaşlığı yapmaya layık değiliz”* der; zira Hz. Mevlânâ'nın deyimiyle o geniş çöl, yani insanın nefsânî arzuların peşinde koşarken mânevî yönünü besleyemediği hayat biçimi ruhlara dar gelir. (Can, 2002: IV, 496-498) Ruh insanı yukarı doğru çekip göklere yükseltirken, insan su ve balçıktan ibaret olan bedenine ve bedensel hazlarına boyun eğerse esfel-i sâfilîne düşmüş olur. Bu ise son derece acınacak bir durumdur. (Can, 2002:

I, 57) Öyleyse insan asıl ve kalıcı olanı seçmeli, onu imâr etmekle uğraşmalıdır. Ruh bu çölde rahata varamayacağına göre, dünya hayatında huzur aramak boş bir çabadır. O halde burada mutluluğu asıl, ızdırabı geçici saymak büyük bir hatadır; çünkü dünya mutlak anlamda rahatlığın bulunabileceği değil, rahatsızlık sayılan durumların insanı asıl rahatlığa taşımakla görevlendirildiği bir imtihan yeridir. *Mesnevi*'de bu husus şöyle ifade edilir:

“Sen ızdırabı bir cüz ve fer’ değil hayatın aslı, esası olarak kabul et de maksadına ulaş! İzdirabı hayatın aslı değil, cüz’ü sayarsan, gözünü asıl olana diker ve onu bekler durursun. Halbuki bekleyiş, tat bakımından zehirdir. Ateşten daha şiddetlidir. Bu yüzden sen daima ölüür, yanar yakılırsın; fakat ızdırabın bir alın yazısı olarak geldiğini ve hayatın aslı olduğunu kabul eder de onu sevgiyle kucaklarsan hem bekleyiş ateşinden kurtuluşun hem de huzura kavuşursun” (Can, 2002: V, 297)

Bu sözlerden anlaşıldığı üzere sürekli peşinden koşulan mutluluk, aslında aldatıcı bir seraptan ve bir türlü tamamlanamayan arayışlardan başka bir şey getirmeyecektir. Öyleyse kişi, bulunduğu varlık mertebesinin temel karakterinin ne olduğunu anlamalı, böylece neyi nerede araması gerektiğinin farkına varmalıdır.

1. 7. Ölümün Cenâb-ı Hakk’a Vuslat Olduğunun Benimsenmesi

İnsanoğlu bazen iyileşebileceği bir hastalıkla mücadele ederken, bazen de kendisini ölüme taşıyacak ağır bir hastalıkla imtihan edilebilir. Hz. Mevlânâ'nın, ölümü şeb-i arûs yani bir düğün gecesi olarak betimlediği bilinen bir gerçektir. Onun düşüncesinde ölüm, bir evin bir odasından başka bir odasına geçmek gibidir ve rûhun yeni bir âlemde yaşaması için ihtiyacı olan bir yolculuktan ibarettir. Öyleyse ölüm başka bir âleme doğmak, yeni bir mekâna intikal etmek demektir. (İbnü'l-Arabî, 2012: 103) Nitekim insanın dünyadaki durumu, anne rahmindeki bebeğin durumuna benzer. Hz. Mevlânâ bu betimlemeyi şöyle anlatır:

“Beden, can çocuğuna gebedir. Bir ömür boyu onu vücut rahminde taşır, besler. Ölüm, rûhun bir başka âleme doğmasının sancılarıdır.” (Can, 2002: I, 227) *“Ana karnındaki çocuğa biri deseydi ki; ‘Dışarıda pek hoş bir dünya var. Orada nice nimetler, nice sayısız yiyecek şeyler var. Dağlar, denizler, çöller, bostanlar var. Işıklarla dolu, aydınlık bir gökyüzü, güneş, ay, yıldızlar ve sühâ*

yıldızı var. Sen ana rahminde, o karanlık yerde sıkıntılar içindesin.' Çocuk kendi haline bakar, durumu gereği bir şikâyetle bulunmaz ve söylenen bu sözleri inkâr eder, bu haberlere inanmazdı. İşte dünyadaki insanların çoğu da böyledir. Seçkin velilerin sözlerini, mânâ âleminde haberlerini inkâr ederler.” (Can, 2002: III, 12-13)

Başka bir yerde Hz. Mevlânâ, Hz. Bilâl Habeşî'nin (r.a.) ölümü nasıl da sevinçle karşıladığını anlatır ve muhâtabını bu idrâki kazanmaya teşvik eder. Hz. Bilâl hastalanır. Hastalığı iyice artınca hanımı büyük bir üzüntüyle; *“Sen bu gece gurbete gidiyorsun, eşinden, dostundan ayrılıyorsun”* der. Hz. Bilâl ise; *“Hayır! Bu gece rûhum gurbetten asıl vatanına kavuşuyor. Gözümüz boyanıyor da dünyayı pek geniş görüyoruz. Halbuki âhiret âlemine göre dünya çok dardır. Gülmesi ağlamaktan ibaret; övünmesi ar ve ayıptan başka bir şey değildir”* (Can, 2002: V, 277) diye cevap verir.

Bedeni dar ve kasvetli bir eve benzeten Hz. Mevlânâ'ya göre rûh bu evin içinde sıkıntıda. Doğumun gerçekleşmesi için sancı gerektiği gibi, âhirete doğmak için de bir anne rahmi hükmünde olan beden yıkılması lazımdır. Rûh kuzusunun yeşil ovalarda otlayabilmesi için, doğum yolunun açılması yani ölümün beden engelini ortadan kaldırması şarttır. (Can, 2002: V, 281) O halde ölüm, mü'min için ilâhî bir armağandır. Ölümden korkmak yerine âhiret için hazırlık yapmak ve vakti geldiğinde de onu hoş bir misafir gibi karşılamak gerekir.

Mesnevî'de ölümün teşbih edildiği kavramlardan biri de âb-ı hayâttir. Buna göre o, karanlıklar içinde gizlenmiş bir can suyudur. Ruhlarımız ise bir kâse su gibidir. Kâsedeki su, sonsuz olan hayat nehrinden kaçmaz; çünkü o, nehir suyunu görünce kendi varlığını unuttur da nehir suyunun ta kendisi oluverir. (Can, 2002: III, 297) Görüldüğü üzere Hz. Mevlânâ ölümü, kendisinden kaçılacak bir vakıa değil, kurtuluş ve vuslata vesile olacak bir aracı gibi kabul eder. Bu yüzden o ve onun gibi düşünenler için dünya ile âhiret arasındaki ayırt edici sınırlar birer vehimden ibaret kalır; zira ölüm bir son değil, yeni bir hayatın başlangıcıdır.

Sonuç

Yukarıda bahsi geçen başlıklara bakıldığında Hz. Mevlânâ'nın, başta hastalık olmak üzere tüm kederli durumlar için bambaşka bir bakış açısına sahip olduğu görülmektedir. O, bunu yaparken gereksiz bir optimist tavır da takınmamıştır. İnsanoğlunun, zorluklarla geçirdiği dönemleri

hayattan bir parça olarak görmeyip, o vakitlerini ‘yaşanmamış’ sayması sıklıkla rastlanan ve kişiyi bunalıma sevk eden bir durumdur; çünkü insan mutluluk peşinde koşan bir yapıya sahiptir. Hz. Mevlânâ dünya hayatında tam bir mutluluk hâlini mümkün görmez. Nitekim tüm varlık mertebeleri bir amaçla ve buna bağlı olarak da belli bir mizaçla yaratılmıştır. Şehâdet mertebesi de denilen dünyanın mizacında ise salt mutluluk yoktur. İnsan kökeni itibariyle ruhlar âlemine âittir ve gurbette bulunan kimsenin çeşitli sıkıntılar çekmesi doğaldır. Hayatın sürekli bir mutluluk, sağlık ve iyilik hâli üzerine kurgulandığı günümüz dünyasında bu tavrın son derece önemli olduğunun altını çizmek gerekir. Bugün yüksek ve aslî bir hedef olarak insanoğlunun önüne konulan ancak elde edilmesi imkânsız olan bu dâimî iyilik hâlinin bir vehimden ibaret olduğunu görmek; şüphesiz bu hedefe bir türlü ulaşamadığından dolayı kendisini eksik ve yetersiz bulmaya itilen insan için mühim ve kurtarıcı bir rol oynamaktadır. Yine güç ve iktidârın geçer akçe sayıldığı, her türlü zayıflığın reddedildiği, zayıflık niteliklerine sahip insanların da görülmek istenmediği bir toplumda, O’nun düşünce yapısının ne kadar değerli olduğu açıktır. Hz. Mevlânâ, insanoğlunun kibir ve benlik duyguları sebebiyle yarattığı bu ‘küçük tanrılar hegemonyası’ nın karşısına kuvvetli bir vurguyla ‘kulluk’ kavramını koyar. Böylece onun anlayışında kavramlar birbirinin yerini almaya başlar; çünkü o dikkatleri ‘ben’den ‘O’na, ‘beden’den ‘rûh’a, ‘dünya’dan ‘âhiret’e yöneltmiştir. Bu durumda zayıf, güçlü; güçlü zayıf hâline gelir. Rahatsızlık rahatlığa, mutsuzluk mutluluğa, ölüm hayata evrilir. Şüphesiz kavramlardaki bu yer değişikliği, herhangi bir sıkıntı içinde bulunan insanın, kendi durumuyla ilgili farklı bir bakış açısı kazanmasına ve yaşadıklarını yeniden anlamlandırmasına vesile olacaktır. Üstelik bahsi geçen basit hedeflerin yerini çok daha yüce ve kıymetli hedefler alacaktır. Hâl böyle olunca yaşanan tüm problemler, bu büyük hedefe giden yolda atlanması gereken *-bu sebeple de ayrı bir değere sahip olan-* hayat merhaleleri olarak benimsenecektir. Bu çerçevede Hz. Mevlânâ hastalık gibi sebeplerle toplum içinde zayıf görülen insanı, ‘ziyaret edildiğinde yanında Hakk’ın bulunacağı’ son derece yüksek bir mertebeye çıkarır. Ayrıca yaşadığı sürecin kendisine kazandırdıklarından bahsederek hastalığına bir değer atfetmiş olur. Dahası zorlukları hayatın gözden geçirilmesi için bir fırsat olarak tanımlar ve böylece problemi bir çeşit ‘kayıp’ olmaktan çıkararak işlevsel bir hale getirir. İşte tüm bu sebeplerle özellikle mânevî eğitim veya danışmanlık alanlarında Hz. Mevlânâ’nın düşünce sisteminin daha derinlikli bir şekilde ele alınması gerekmektedir; zîra onun bakış açısı hem insan hem de toplum açısından sayılamayacak kadar çok faydayı hâizdir.

Kaynakça

- Can, Ş., 2002. Konularına Göre Açıklamalı Mesnevî Tercümesi I-II, Ötüken, İstanbul, 540s.
- Can, Ş., 2002. Konularına Göre Açıklamalı Mesnevî Tercümesi III-IV, Ötüken, İstanbul, 663s.
- Can, Ş., 2002. Konularına Göre Açıklamalı Mesnevî Tercümesi V-VI, Ötüken, İstanbul, 539s.
- Emre, Y., 2005. Divân ve Risâletü'n-Nushiyye (trc. Mustafa Tatçı), Bayrak, İstanbul, 686s.
- Hakîm, S., 2005. İbnü'l-Arabî Sözlüğü (trc. Ekrem Demirli), Kabcacı, İstanbul, 748s.
- Hücvirî, A. 2018. Hakikat Bilgisi (trc. Süleyman Uludağ), Dergâh, İstanbul, 516s.
- İbnü'l-Arabî, M., 2006. Füsûsu'l-Hikem (trc. Ekrem Demirli), Kabcacı, İstanbul, 536s.
- İbnü'l-Arabî, M., 2012. Fütûhât-ı Mekkiyye (trc. Ekrem Demirli), Litera, c. XVII, 382s.
- Kara, M. 1995. "Evrâd", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi XI, T.D.V., İstanbul, ss. 533-535.
- Kaşânî, A., 2004. Tasavvuf Sözlüğü (trc. Ekrem Demirli), İz, İstanbul, 615s.
- Konevî, S., 2002. İlâhî Nefhalar (trc. Ekrem Demirli), İz, İstanbul, 336s.
- Kuşeyrî, A., 2003. Tasavvuf İlimine Dair Kuşeyrî Risâlesi (trc. Süleyman Uludağ), Dergâh, İstanbul, 527.
- Muhâsibî, H., 2004. Nefs Muhasebesinin Temelleri (trc. Şahin Filiz-Hülya Küçük), İnsan, İstanbul, 600s.
- Onay, A.T., 2000. Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı, Akçağ, Ankara, 573s.